

Kristina Bakkær Simonsen

”Hvor dansk skal man være for at være dansk?” Hvordan unge efterkommere af indvandrere fra Mellemøsten oplever mulighederne for at høre til i Danmark

Forskningen i integration af indvandrere og deres børn interesserer sig typisk for funktionelle og objektive mål, mens der mere sjældent sættes fokus på den identifikationsmæssige integration. På baggrund af dybdegående interviews undersøger jeg, hvordan unge efterkommere af indvandrere fra Mellemøsten opfatter grænsen til det danske, og hvilke konsekvenser dette har for deres følelse af nationalt tilhør. Analysen viser, at der er udbredt konsensus blandt interviewpersonerne om, hvilke markører der ekskluderer en fra det danske. Variationen i graden af nationalt tilhør blandt interviewpersonerne (fra sikker identifikation til dis-identifikation) forklares af, hvordan de opfatter deres egen placering i forhold til grænsen.

Da indvandringen for alvor begyndte i Danmark i slut-60'erne og fortsatte op igennem 70'erne og 80'erne, var der ikke mange, der havde forestillet sig, at ”gæstarbejderne” og de midlertidige flygtninge ville blive boende her resten af deres liv. På trods af forestillingerne om indvandringens midlertidige karakter, slog mange permanent rod i Danmark og fik børn, som i dag udgør en generation af unge, som er født og opvokset i Danmark, men som politikere og borgere ikke altid ser som (helt eller fuldgældigt) danske. Dette er senest kommet til udtryk i flere sammenvævede debatter om, hvad det vil sige at være dansk, illustreret fx i kravene til historisk og kulturel viden i indfødsretsprøven, i kodificeringen af danske værdier i *Danmarkskanonen* og i indførelsen af et klasseopdelingsprincip hvilende på etniske kriterier på et gymnasium i Aarhus.

Som det også reflekteres i dette temanummer, er en del forskning optaget af, hvor godt efterkommerne måler sig (i form af fx uddannelse og arbejdsmarkedstilknytning) med etnisk danske jævnaldrende. Mens disse funktionelle og objektive mål på integrationen er væsentlige, er mit argument, at der mangler et fokus på den identifikationsmæssige integration, dvs. spørgsmålet om de føler sig danske. Dette spørgsmål har politologisk relevans, fordi identitet og tilhør ikke blot er individuelle valg men er forbundet med magt i relation til definitionskampene om, hvem og hvad der er dansk. Derfor undersøger jeg i denne artikel, hvordan unge af mellemøstlig herkomst opfatter grænsen til

det danske fællesskab, og hvilke konsekvenser dette har for deres oplevelse af mulighederne for at være en del af fællesskabet.

Hvorfor er det vigtigt at belyse denne subjektive dimension af integrationen? På det individuelle plan synes det at være forbundet med negative psykologiske konsekvenser at opleve forhindringer for en central identifikationsform som den nationale – og dette særligt for efterkommere, som i modsætning til deres forældre ikke har en tidligere national kontekst at referere til (Wang, Miner-vino og Cheryan, 2012). På det samfundsmæssige plan viser forskningen, at oplevelsen af at dele en fælles national identitet påvirker individuel adfærd i retning af større samarbejde og solidaritet på tværs af forskellige grupperinger, hvilket bidrager positivt til samfundets sammenhængskraft (Gaertner og Dovidio, 2000). Med andre ord kan identifikation være centralt i forbindelse med at nedbryde grupperinger og dermed bidrage til den sociale integration.

I næste afsnit udfolder jeg artiklens teoretiske ramme. Herefter præsenterer jeg undersøgelsens datamateriale – kvalitative interviews – og tilgangen til indsamling og analyse. I artiklens fjerde afsnit præsenterer jeg analysen, først med fokus på grænseopfattelser og dernæst på varierende grader af tilhør. Artiklen afrundes med en diskussion af mekanismerne bag de påviste mønstre og en perspektivering af undersøgelsens implikationer med hensyn til temaet om samfundets sammenhængskraft.

Centrale begreber og teoretisk ramme

Nationalt tilhør (*national belonging*) henviser både til identifikation med og følelse af tilknytning til det nationale fællesskab (Kannabiran, Vieten og Yuval-Davis, 2006: 189). Ved at sætte fokus ikke alene på selv kategorisering ("jeg er dansk") men også på idéen om at være forbundet (med fællesskabet af danskere) indfanger begrebet de oplevelser og praktikker, som skaber følelsen af tilhør (Lähdesmäki et al., 2016).

Nationalt tilhør ses i litteraturen som et anker for individers selvforståelse, fordi det giver "en afklaret oplevelse af identitet, sted og fællesskab" (Skey, 2013: 84). Selvom følelsen af at høre til også genereres gennem tilknytningen til andre fællesskaber, regnes nationalt tilhør som særligt centralt, fordi nationen – i en verden af nationer – sætter rammen for vores hverdagsliv (Billig, 1995). Dette betyder ikke, at der ikke findes andre meningsfulde tilhørsformer, for efterkommeres vedkommende fx tilhøret til et etnisk minoritetsfællesskab eller lokalt tilhør (Christensen og Jensen, 2012). Disse tilhørsformer opleves nogle gange som "erstatning" for manglende nationalt tilhør, men de kan også eksistere side om side med det. Når denne artikel fokuserer på det nationale tilhør, er det altså ikke, fordi disse andre former for tilhør ikke er vigtige, men

snarere fordi tilhøret til nationen er særlig centralt i et integrationsperspektiv (jf. indledningen). Dette hænger også sammen med den status, som nationalt tilhør er forbundet med, fordi det er politisk. At have følelsen af sikkert nationalt tilhør giver individet ro (jf. ovenfor) og en oplevelse af magt til at bedømme andre, som ikke er lige så sikkert positioneret (Skey, 2013). Således argumenterer Antonsich (2010: 652-653) for, at en analyse af det personligt oplevede tilhør nødvendigvis må have øje for, hvordan nationalt tilhør er betinget af ”tilhørets politik”, dvs. bredere samfundsmæssige definitioner af, hvem der hører til. Dette argument reflekterer den grundlæggende sociologiske pointe, at selvom følelsen af at høre til er subjektiv, så afhænger denne følelse også af andres kategorisering (Jenkins, 2014). For at fange dette, foreslår jeg begrebet ”grænseopfattelser”.

De grænser, jeg har i fokus, er symbolske, forstået som ”begrebsmæssige sondringer som vi benytter for at kategorisere objekter, mennesker, praktikker, og tilmed tid og sted” (Lamont, 1992: 9). Fordi symbolske grænser udpeger, hvem der hører sammen med hvem, udgør de ifølge Lamont grundlaget for sociale grænser, dvs. materialiserede forskelle i adfærd, grupperinger og ressourcer. Deres magt afhænger af, at de er etableret som intersubjektive skemaer, dvs. bredt accepterede forståelser af ”os” og ”dem”.

Forskning i både statsborgerskabs- og integrationspolitikker og majoritetsbefolkningens holdninger har senest fokuseret på konsekvenserne af forskellige nationers grænseudtæjning for, hvem der kan anses som medlem af nationen (Wright, 2011; Bonikowski og DiMaggio, 2016). Der har dog været mindre opmærksomhed på, hvordan indvandrere og deres børn opfatter grænsen, og hvilken betydning dette har for deres nationale tilhør. Særligt centralt i denne forbindelse er spørgsmålet, om grænsen opfattes som skarp og rigid, eller om den opfattes som mere diffus og dermed overskridelig (Alba, 2005). Forventningen er, at disse forskellige opfattelser har betydning for udviklingen af nationalt tilhør.

Jeg fokuserer på efterkommere af indvandrere, fordi de er en central gruppe at studere, hvis vi ønsker at forstå mere om, hvordan grænseopfattelser påvirker følelsen af nationalt tilhør. Mens de fleste mennesker normalt kan tage nationalt tilhør for givet – fordi de er trygt placeret indenfor en given national grænse – befinder efterkommere sig symbolsk et sted, som gør spørgsmålet om at høre til ekstra salient. På mange måder er de placeret ”indenfor” nationen i den forstand, at de besidder en masse af de markører, som normalt forbindes med nationalt medlemskab; de er født og opvokset i landet, de har gået i landets institutioner, de taler sproget flydende og de har landets statsborgerskab. På samme tid bærer de dog også markører på anderledeshed, som kan skabe en

oplevelse af, at majoritetsbefolkningen ikke ser dem som en del af ”os”; de har ikke nationalt slægtskab, de ser måske anderledes ud end det typiske majoritetsmedlem, de tilhører måske en anden religion end de fleste i nationen osv. Eftersom en manglende følelse af nationalt tilhør hos denne gruppe ikke kan tilskrives, at de ikke er bekendte med det nationale samfund (som det i nogle tilfælde kan for deres forældre), er efterkommere en ideel case for undersøgelsen af symbolske grænseprocesser i udviklingen af nationalt tilhør.

Undersøgelsens danske kontekst repræsenterer en større tendens i Europa i retning af skepsis overfor indvandrere, særligt indvandrere af ikke-vestlig, og muslimsk, baggrund (om situationen i Europa se Statham og Tillie, 2016). Data fra den seneste European Social Survey (ESS7, indsamlet i 2014) støtter denne opfattelse. På et mål for modstanden mod muslimer placerer Danmark med en score på 0,48 sig i en midterposition i forhold til 21 vesteuropæiske lande, hvor det samlede landegennemsnit er 0,50 (skaleret 0-1 hvor højere værdier indikerer større modstand).¹ I dansk politisk diskurs fremstilles mellemøstlig kultur generelt og islam i særdeleshed jævnlige som værende i et modsætningsforhold til danske kerneværdier (Mouritsen og Olsen, 2013; Jensen et al., 2010). Således må den eksterne grænse i relation til muslimer betegnes som forholdsvis skarp.

Data og design

For at komme tættere på de subjektive opfattelser af grænsen og af at høre til har jeg gennemført 20 dybdegående interviews med efterkommere af mellemøstlig herkomst i Danmark. Disse interviews fandt sted i foråret, sommeren og efteråret 2015. Interviewpersonernes forældre kommer fra enten Tyrkiet, Syrien, Libanon/Palæstina, Iran eller Irak (og i få tilfælde en blanding af disse lande). Blandt interviewpersonerne er 11 kvinder og ni mænd, og alle interviewpersonerne har lavere middelklassebaggrund (hvilket er den typiske klasseplacering for ikke-vestlige indvandrere i Danmark, jf. Sabiers og Harboe, 2014). Jeg valgte at fokusere på unge mennesker (i alderen 16-23 på interviewtidspunktet), da spørgsmål om identitet og tilhør typisk er særligt saliente i dette livsstadie. Min antagelse er derfor, at interviewpersonerne tænker over disse spørgsmål, og at de har en betydning for deres hverdagsliv.

Jeg kom i kontakt med potentielle interviewpersoner gennem lokale skoler (et tiendeklassecenter, et gymnasium og i få tilfælde universitetet). Få interviewpersoner blev også kontaktet gennem snowballing. Potentielle interviewpersoner fik at vide, at jeg var interesseret i at tale med unge mennesker af mellemøstlig baggrund om, hvordan det er at bo i Danmark, når man har forældre, som kommer fra et andet land.

Interviewene varede mellem en og to timer med en gennemsnitsvarighed på halvanden time. Interviewstilen var semistruktureret, guidet af en interviewguide (se Appendiks 1). Hovedtemaerne omhandlede, om interviewpersonen føler sig dansk, oplevelser med ikke at passe ind eller med at være anderledes, og hvilke krav interviewpersonen mener, der er for at blive set som dansk.

I forhold til min rolle som interviewer er det relevant at bemærke, at jeg er medlem af den danske majoritetsbefolkning (udtrykt gennem mit navn, min udtale og mit udseende). I overvejelserne om, hvordan dette forhold har påvirket interviewene, er det først værd at minde om, at interviewpersonerne ikke er uvante med at omgås medlemmer af den danske majoritetsbefolkning – fx deres lærere og klassekammerater. I modsætning til deres lærere bidrog min alder (25 på interviewtidspunktet) til at sende et signal om, at jeg ikke var en autoritetsfigur men mere på deres ”niveau”, hvilket fx blev reflekteret i sprogbrugen under interviewet. For det andet oplevede jeg det som en fordel, at jeg ikke deler baggrund og oplevelser med interviewpersonerne. Interviewpersonerne var nemlig meget samvittighedsfulde omkring at forklare og uddybe, hvordan de tænker og føler, fordi de ikke kunne antage, at jeg vidste ”hvordan det er”. Sluttelig mener jeg, at man fremfor at se interviewet som en kunstig situation (som det nogle gange fremføres i metodologiske diskussioner) bør erkende, at identitet og tilhørsforhold altid er kontekstafhængige størrelser. Det at blive interviewet af et majoritetsmedlem kan således opfattes som blot én af mange situationer, hvori interviewpersonerne interagerer med medlemmer af den danske majoritet og bliver gjort opmærksomme på spørgsmål om grænser og tilhør (Bochove et al., 2015).

Lydoptagelser af interviewene blev transskriberet og derefter analyseret i softwareprogrammet NVivo gennem en induktiv tilgang. Kodningen forløb i to faser. Først en åben kodefase med in-vivo koder (som anvender interviewpersonernes egne ord for at fange indholdet). Herefter etablerede jeg et lukket kodningstræ skabt på baggrund af in-vivo koderne og mine forskningsspørgsmål (se Appendiks 2). De mest centrale koder omhandler følelsen af tilhør (varierende fra sikker identifikation til dis-identifikation), årsager til at have disse følelser og opfattelser af markører, som ekskluderer én fra det danske.

Grænseopfattelser

Det første led i analysen handler om, hvad interviewpersonerne oplever som kriterier for inklusion og eksklusion. Disse kriterier kom ofte naturligt frem i samtalen, fx i forbindelse med oplevelser af ikke at blive set som dansk. Senere i interviewet spurgte jeg mere direkte til, om man kan sige, at der er nogle grundlæggende ting, der skal til, for at man er dansk, eller om der er nogen,

som aldrig vil kunne anses som dansk. Med en gruppe individer som er særligt i fokus i dansk grænseudforskning, forventede jeg at få indtryk af en skarp grænse med kompliceret nationalt tilhør til følge. Denne forventning bekræftes med hensyn til grænseopfattelsen, idet der blandt interviewpersonerne var bred konsensus om, at det er svært at blive accepteret som dansk. Næsten alle interviewpersoner nævnte tre eksklusionskriterier; at være (praktiserende) muslim, at tale andre sprog end dansk – primært arabisk – eller at tale med accent og endelig at se ”ikke-dansk” ud.

I analysens anden del (nedenfor), der behandler spørgsmålet om, hvilke konsekvenser denne grænseopfattelse har for det nationale tilhør, vil jeg mere konkret belyse de tre eksklusionskriterier, og hvad der ligger i dem for interviewpersonerne. Inden da er det her relevant at bemærke den udbredte konsensus om, hvad der udelukker en fra det danske, da den peger på, at grænsen eksisterer på et intersubjektivt niveau og former individuelle forståelser af den sociale verden. For interviewpersonerne materialiserer de tre kriterier sig til sammen i en oplevelse af, at det primært er den arabisk-muslimske Anden, som er udelukket fra det danske fællesskab.

Grader af (manglende) tilhør

Mens der var bred enighed om opfattelsen af en skarp grænse, er der stor variation blandt interviewpersonerne i graden af nationalt tilhør. Kodningen af interviewmaterialet førte til etableringen af fire kategorier, som jeg beskriver i det følgende. Figur 1 viser definitionen af disse kategorier, den typiske udtalelse som kvalificerede til den relevante placering og i parentes interviewpersonernes fordeling. Det er værd at bemærke, at placeringerne naturligvis er udtryk for et øjebliksbillede, og at interviewpersonerne kan bevæge sig på kontinuummet, fx i forskellige livsfaser (hvilket vil blive illustreret nedenfor). Den analytiske pointe er ikke at fiksere interviewpersonerne men derimod at belyse, hvordan forskellige opfattelser af personligt tilhør er knyttet til opfattelsen af ens placering i relation til grænsen.

I den ene ende af kontinuummet befinder syv interviewpersoner sig, som føler sig danske, mens de resterende 13 har reservationer i forhold til at tage dette identitetsmærke på sig. De, der identificerer sig som danske, er karakteriseret ved at være selsikre, når de siger, de er danske, og ved ikke at kunne udfordres på denne følelse. Det er en konstant og stabil følelse, som de kan tage med sig i forskellige domæner af deres liv. Dette står i kontrast til tre interviewpersoner med ambivalent identifikation, som siger, at de *nogen gange, i en vis udstrækning* føler sig danske men aldrig fuldstændig, fordi det ikke er en sikker og stabil følelse. Graden, hvormed de føler sig danske, varierer i forhold til, hvilket

over deres gode sprogkundskaber. Selvom dette på sin vis er smigrende, har de rosende ord også en undertekst, nemlig at de ikke var forventet at være gode til dansk, fordi de ikke ser ud som om, de kommer fra Danmark. Nadima, en 18-årig kvinde med forældre fra Tyrkiet, opsummerer sådan en oplevelse: ”Jeg forstår ikke, hvorfor det kommer som sådan en overraskelse ... Altså, bare fordi man har sort hår, så er man ikke dansk.”

For mange af interviewpersonerne er det denne bevidsthed om, hvordan de bliver set af andre, som forhindrer dem i at se sig selv som danske.

Interviewer: Hvad så med, vil du sige at du føler dig dansk?

Naja: Nej (griner lidt).

Interviewer: Nej? Hvordan kan det være? Hvorfor er du ikke dansk?

Naja: Det ved jeg ikke. Det føler jeg bare ikke (griner lidt nervøst). Altså der er NOGEN punkter, sådan ... At jeg, altså jeg er født i Danmark, og jeg har et dansk pas og sådan noget. Men der er altid et eller andet, som ER udenlandsk, og det kan man også godt se på mig.

Interviewer: Så ...

Naja: Så synes jeg aldrig man kan være sådan, 100 % dansk, -agtigt.

Interviewer: Okay. Når man har forældre der kommer fra et andet land?

Naja: Ja. Måske hvis man er fra Sverige eller Norge, eller ... Men ikke hvis det er sådan Mellemøsten og sådan noget.

Interviewer: Okay. Handler det om, at man ser anderledes ud, eller hvad handler det om?

Naja: Det tror jeg

(16-årig kvinde, mor fra Palæstina og far fra Irak)

Parallelt til Naja ovenfor forstår mange af interviewpersonerne sig selv som ”udenlandske”, selvom de også bemærker, at de er født og opvokset i Danmark og har levet hele deres liv i landet. Dette indebærer også, at mange interviewpersoner formulerer det som et faktum, at de ”kommer fra” deres forældres hjemlande – noget flere af dem spontant siger i deres selvbeskrivelse. For andre bliver dette primært relevant, når de bliver spurgt, hvor de kommer fra. At interviewpersonerne giver *forældrenes* hjemland til svar synes at afspejle en oprigtig følelse af, at det ikke ville være helt rigtigt eller sandt at sige, ”jeg kommer fra Danmark”, fordi de oplever, at ”danskerne” ikke ser det sådan.

Sideløbende med at se sig selv som en, der kommer fra et andet sted, taler mange interviewpersoner om sig selv som ”indvandrere”. Det at være ”dansk” opfattes altså som en kategori, der er uden for deres rækkevidde, og derfor tyr de til en kategori – indvandrerens – som ræsonnerer med den måde, som de

oplever, de bliver set. Således placerer de sig udenfor det danske fællesskab og bekræfter ubevidst eksistensen af grænsen. Ulima, en 20-årig kvinde med forældre fra Syrien, siger, at hun ikke kan "benægte", at hun "kommer fra Syrien"; en udtalelse, som hun anerkender, henviser mere til udseende end fødested.

Ikke i stand til "bare" at være dansk: "Jeg ved ikke, hvad dansk ER"

Gruppen med ambivalent identifikation understreger ofte, at de "opfører sig dansk" (fx går til fester, drikker alkohol og har danske venner). For dem er den primære, ofte eneste, grund til at føle sig usikker på egen danskhed blikket beskrevet ovenfor, dvs. idéen om, at de selvom de tager alt det danske til sig ikke altid anses som danske.

De, som mangler identifikation som danske, og de, som dis-identificerer sig, viser i modsætning hertil en fundamental usikkerhed omkring, hvad det overhovedet vil sig at være dansk, og de peger på dette som endnu en grund til, at de ikke er i stand til at besvare spørgsmålet, om de føler sig danske. Selvom jeg spørger specifikt til den subjektive oplevelse af at høre til (*en følelse*), så kræver de en klar objektiv definition:

Interviewer: Føler du dig dansk? Er du dansk?

Imad: Det, det ved jeg ikke (smiler). For man kan sige ... Hvad ER, hvad er dansk? Altså ... Det ved jeg ikke? ... Jeg ved ikke ... Altså jeg kan ikke sådan sige, at jeg er dansk. Fordi jeg ved ikke hvad dansk ER ... Altså er det, er det den der idé med at man ... elsker dronningen og den kongelige familie og spiser frikadeller og alt det der? Eller er det bare at man ... gerne vil bo i landet? Hvis det bare er, at man gerne vil bo i landet, så ja. Men ... hvis det er det der med den kongelige familie og den der stereotyp, så ... så ved jeg faktisk ikke. Så er det usikkert.

(18-årig mand, forældre fra Tyrkiet)

I disse samtaler om, hvad det betyder at være dansk, oplister interviewpersonerne både minimalistiske definitioner på danskhed (at være dansk statsborger, at ville bo i Danmark) og trækker på mere stiliserede og "tykke" stereotyper (at spise svinekød, at elske kongefamilien og at fejre jul). Det antydes dermed, at den mulige liste af kriterier for at være dansk er uendelig, og at de aldrig bliver i stand til at finde ud af, hvad den fulde definition indebærer, endsige tilfredsstillende den. På samme tid ville de ønske, at der var en sådan definition, og nogle af interviewpersonerne udfordrer mig og "danskerne" generelt til at give den, fordi de føler, at "danskerne" burde vide, hvad der kræves for at være dansk. Der er to centrale forhold at bemærke i denne forbindelse. For det første inde-

bærer kravet til etniske danskere om, at de kommer med definitionen, at interviewpersonerne ikke føler sig berettiget til at have deres egen mening om sagen. På den måde tilskriver de sig en idé om, at de ikke har tilstrækkelig "national kulturel kapital" (Hage, 1998; Skey, 2013), forstået som den ressource majoritetsmedlemmerne har til rådighed, og som tilsyneladende giver dem ret til at bedømme, hvor andre mere marginaliserede grupper befinder sig i forhold til grænsen. For det andet udtrykker det en manglende tryghed ved "bare" at føle sig dansk. Som en af interviewpersonerne siger, så føler hun sig palæstinensisk, og det behøver hun ikke definere, hvad er, fordi "følelser er følelser, og jeg føler, jeg er palæstinenser", men "dansk, det føler jeg ikke ... det er ikke en følelse som sådan". Det vil sige, at mens kravet på at være palæstinenser ikke behøver yderligere retfærdiggørelse, så oplever disse interviewpersoner, at dansk ikke er noget, man kan føle sig til, det må defineres objektivt, og pga. usikkerheden omkring denne definition, konkluderer de som Imad ovenfor: "Jeg kan ikke sådan sige, at jeg er dansk. For jeg ved ikke hvad dansk ER". Dette er forbundet med en idé om, at etnisk danske unge bare kan *være* danske; de behøver ikke forklare eller retfærdiggøre eller overhovedet tænke over, hvad de føler:

Interviewer: Tror du, dine tanker om det der med at høre hjemme og at være dansk, er de anderledes for DIG end for en, der har danske forældre?

Maya: Øhm, det er jeg næsten sikker på, det er, ja. De, altså ... De ER jo mere danske, det er de jo. Fordi deres forældre er danske.

(16-årig kvinde, forældre fra Libanon)

Behovet for en definition gælder dermed kun for dem uden en sikker plads indenfor grænsen. Sommetider opfatter interviewpersonerne denne ulige adgang til det danske som uretfærdig, men oftest bliver der ikke sat spørgsmålstegn ved det. Forståelsen er, at nogle er mere berettigede til at være danske end andre, og denne berettigelse handler i sidste instans om, hvem ens forældre er.

At være den negative Anden: "Ham her, han kunne potentielt være en terrorist"

Forskellen mellem den manglende identifikation som dansk og dis-identifikationen er en aktiv afstandtagen til det danske, som synes at være et svar på en oplevelse af ikke kun at blive regnet for ikke-dansk, men også at blive gjort negativt anderledes. Dette er særligt knyttet til iagttagelser af, hvad der sker i danske (sociale) medier og dansk politik, hvilket indikerer, at politisk opmærksomhed kan være en faktor, som skubber folk fra manglende identifikation til dis-identifikation. Særligt bemærkelsesværdigt er det, at interviewpersonerne i

denne gruppe refererer til debatter om nyligt ankomne flygtninge og migranter som noget, der berører dem meget – ikke blot fordi de føler empati, men også fordi de oplever sig *selv* som mål i det, de kalder ”send-dem-hjem”-debatten.

Alle interviewpersonerne er danske statsborgere og ved, at de ikke kan sendes ud af landet. Når de taler om at blive ”sendt hjem” (forstået som forældrenes hjemland), markerer det derfor en idé om Danmark som et ikke helt sikkert hjem, i det mindste i symbolsk forstand. Dette er ofte forbundet med indignation og en opfattelse af uretfærdighed:

Zada: Der er bare NOGEN, hvor man bare tænker ”okay, slap helt af, altså, jeg er også født her i Danmark, jeg er dansk statsborger, jeg har et dansk pas”. Hvorfor, altså ... Hvor dansk skal jeg egentlig blive? Hvor dansk skal man være for at være i Danmark? For at man er dansker overhovedet?

(17-årig kvinde, forældre fra Libanon/Palæstina)

I tillæg til uretfærdigheden forbundet med ikke at kunne blive dansk nok har interviewpersonerne indtryk af, at etniske danskere i deres omgivelser har stereotype forestillinger om ”folk som dem”, særligt knyttet til deres religion, islam, hvilket medfører en følelse af at være ”udstillet”. Dette leder dem til aktivt at tage skridt i retning af at bevise, at de er ”den gode indvandrer” snarere end den kriminelle, radikaliserede ballademager, som de føler, ofte er standardforventningen til dem. Dette fænomen er også dokumenteret blandt britiske muslimer, som ”kontrollerer” sig selv for at demonstrere, at de er sikre (fremfor farlige) individer (Mythen, Walklate og Khan, 2012). Flere interviewpersoner søger således for ikke at tale arabisk offentligt, fordi de mener, at folk er bange for arabere og tror, de er terrorister, hvis de benytter arabiske ord. Flere af mændene siger, at de opfattes som kriminelle eller bandemedlemmer, hvis de bærer løse joggingbukser og dynejakker, og kvinderne, som bærer det muslimske hovedtørklæde, har en klar idé om, at etniske danskere tror, at de er undertrykte (fremfor at de har valgt det af egen fri vilje). Således er interviewpersonerne meget opmærksomme på de fysiske markører på negativ anderledeshed, som er bundet til deres kroppe, og som reducerer dem til en stereotyp, de konstant må modbevise:

Malik: ... hårfarve og øjenfarve, og hudfarve ... Altså, en væsentlig del af mig som jeg skal fremstille, den bliver associeret med kriminelle og terrorister, så det ... det er noget, man skal tænke over.

(18-årig mand, forældre fra Syrien)

Det er vigtigt at bemærke, at idéen om at vise sig selv som ”den gode indvandrer” ikke er knyttet til et ønske om at blive set som dansk. Ønsket er at blive set blot som Zada eller Malik, hvilket søges opnået gennem en afstandtagen fra det, som interviewpersonerne oplever, har vist dem afstand. Som Malik fra citatet ovenfor siger: ”Du skal accepteres af danskerne ... og det har så vist sig at være umuligt”. Af samme årsag opfatter de det som selvbedrag og udtryk for manglende selvrespekt, hvis nogle med indvandrerbaggrund prøver at opføre sig som og hævde, at de er danske.

Følelsen af at være dansk

Ovenstående står i skarp kontrast til den sidste gruppe af interviewpersoner – de som identificerer sig som danske. Det er især bemærkelsesværdigt, at de begrundes deres danskhed på en meget ”simpel”, ukompliceret og tilsyneladende selvindlysende facon: Det handler om, at de er født og opvokset i Danmark, at de har levet og gået i skole i Danmark, at de kender dansk ”udenad”, at de taler dansk og ”tænker dansk”, og at de ser deres fremtid i Danmark. Lailas udtalelse er meget repræsentativ:

Interviewer: Hvad GØR dig dansk?

Laila: Jamen, jeg tror bare, det er det, at jeg er født og opvokset her, og øh ... det er her, jeg har min uddannelse, det er her, jeg gerne vil bo og ... leve videre, altså. Jeg har ikke, altså det er ikke sådan, at jeg har nogen intentioner om at flytte til Libanon ... det ER her, jeg gerne vil være og ... det er det her sprog, jeg gerne vil kunne. Og det er her, jeg gerne vil have en uddannelse.

Interviewer: Ja. Så dine tanker om dit liv, de hører til i Danmark?

Laila: Mmm (bekræftende). Når jeg ser min fremtid, så ser jeg den her i Danmark.

(16-årig kvinde, forældre fra Libanon)

Som citatet illustrerer, så udgør de minimalistiske krav, som blev regnet for utilstrækkelige blandt interviewpersonerne med reservationer overfor det danske, nu fundamentet for følelsen af at høre til. Dermed er det ikke, fordi denne gruppe af interviewpersoner har gjort et ”bedre arbejde” eller fundet andre måder at retfærdiggøre deres danskhed (overfor sig selv og overfor ”danskerne”) på. Forskellen er snarere, at de oplever større personlig magt over den følelse.

Hvordan relaterer dette sig til grænseopfattelser? Min analyse viser, at der er to meget forskellige veje til nationalt tilhør i denne gruppe; *grænseoverskridelse* og *grænseudvidelse*. For tre interviewpersoner har grænseoverskridelse, dvs. at gå fra ydersiden til indersiden, mens selve grænsen forbliver intakt (Zolberg og

Woon, 1999: 8), været mulig, fordi de ikke besidder de ekskluderende markører, som de andre interviewpersoner ovenfor nævner:

Reza: ... altså jeg er ikke selv muslim eller noget som helst, jeg er sådan meget dansk, hvis vi kan sige det sådan, integreret, på den måde. Og jeg kan godt lide og tage til fester sådan noget med mine venner ...

(18-årig mand, forældre fra Iran)

Ved at motivere sin følelse af danskhed på denne måde, viser Reza, at grænsen har været personligt overskridelig, mens han samtidig bekræfter grænsens kontur ved at trække på de selvsamme eksklusionskriterier, som forhindrede de 13 interviewpersoner ovenfor i at føle sig danske. De to andre interviewpersoner i gruppen af grænseoverskridere, to unge kvinder, tilslutter sig også idéen om, at det at være dansk handler om at adoptere adfærd, som involverer fest, alkohol og at have en kæreste, og at det at være muslim er uforeneligt med at blive set som dansker. Laila (fra citatet øverst i dette afsnit), forklarer at hun bliver opfattet som dansk både af "danskerne" og af "udlændingene" i hendes klasse, fordi hun gør alle de danske ting (drikker alkohol, har en kæreste) og kun hænger ud med etniske danskere.

Endelig trækker disse tre interviewpersoner på udseende som en grænsemarkør, der kan bekræfte deres egen danskhed. Begge kvinder har fravalgt det muslimske hovedtørklæde, og de siger, at de ved, at de ser ret danske ud (har lys hud, røde kinder, går i stramme jeans), hvilket de opfatter som årsag til, at de bliver set som danske. Dette står i kontrast til deres søskende eller veninder, som ser mere "udenlandske" ud – og derfor også føler sig sådan. Ved at argumentere for deres danskhed som noget, der står i kontrast til at være muslim og til at se ud på en bestemt måde, reproducerer disse tre interviewpersoner opfattelsen af en stærkt indskrænket grænse, som overlader meget lidt personlig agens og plads til at manøvrere i forhold til at blive regnet som "én af os". På denne måde er disse tre interviewpersoner tæt på den ambivalente identifikation i den forstand, at deres forståelse af danskhed hviler på en bestemt definition af "dansk opførsel". Det er altså ikke forskellige opfattelser af grænsen, som adskiller grænseoverskriderne fra den ambivalente position, snarere er det, at de er fri fra "blikket" (pga. deres mindre "udenlandske" udseende) og som sådan har fået deres danskhed valideret af omgivelserne.

Vejen til nationalt tilhører for de resterende fire interviewpersoner adskiller sig meget fra de tre grænseoverskridere. Selvom de bemærker de samme eksklusionskriterier – at tale arabisk/bruge arabiske udtryk, at være muslim og at se anderledes ud – er deres idé om disse kriteriers magt langt mindre kategorisk,

end det er tilfældet for de andre interviewpersoner i studiet, inklusiv grænseoverskriderne. De anerkender, at folk, der har mørkere hud og sort hår, ikke umiddelbart ses som danske, men dette er ikke den endelige afgørelse. Faktisk opfatter de det som naturligt, at folk har spørgsmål, og de påtager sig opgaven at forklare eller endda møde behovet for forklaring, før spørgsmålene opstår:

Jamal: Når jeg bliver spurgt, om jeg er dansk eller ... palæstinensisk-libanesis, så, altså jeg er dansk MED palæstinensisk baggrund. Så jeg er dansker. Og det er sådan jeg har det. Og, ja.

Interviewer: Hvad ligger der så i det der med at ...

Jamal: Altså først og fremmest så forklarer det lidt udseendet ... Så er dét afklaret ... For hvis, hvis jeg kommer ud og siger at æh ... at æh jeg, ”Jeg er dansker”, så vil der blive stillet spørgsmål i personens hoved. Så det er meget nemmere.

(16-årig mand, far fra Palæstina og mor fra Libanon)

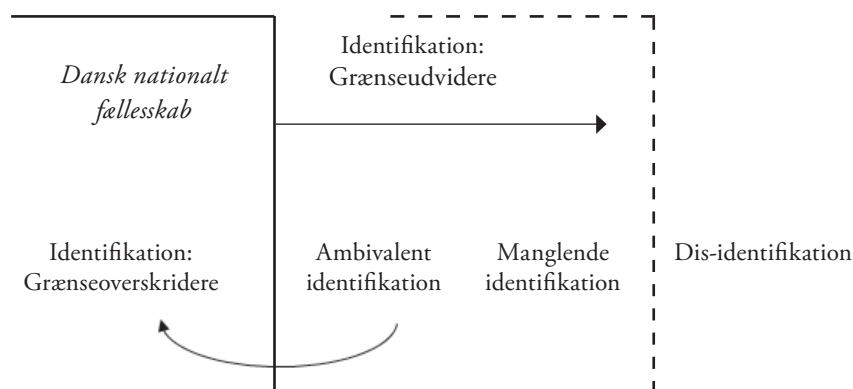
Som Jamal ovenfor ved interviewpersonerne i denne gruppe, at de ser anderledes ud, men deres udseende er kun en markør på anderledeshed, indtil det er forklaret.

Det er værd at bemærke, at det ikke altid har været klart for disse fire interviewpersoner, at de kunne være danske. Det har især været en udfordring at forene deres religiøse identitet med deres idé om, hvad dansk adfærd indebærer. Flere taler om, at de førhen havde ”sort-hvide” forestillinger om, at det at være dansk og det at være muslim var uforenelige størrelser. Med alderen og en større omgang med etniske danskere i skolen og som venner, har de dog udviklet et mere nuanceret billede af, hvad det vil sige at være dansk. Iqbal, en 23-årig mand med palæstinensiske forældre, mindes fx, hvordan nogle af hans venner med indvandrerbaggrund begyndte at feste og drikke alkohol i deres teenageår, mens nogle af de etnisk danske i den elitesportsklub, han var med i, ikke drak alkohol. På den måde kom han frem til, at han kunne være dansk muslim – han delte mange ting med danskerne, mens han samtidig kunne afholde sig fra at ”gå i bad nøgen [i træningscentret], spise svinekød og drikke [alkohol]”. Mens det at være muslim altså er et stærkt eksklusionskriterium for alle andre interviewpersoner i studiet, har disse fire interviewpersoner udvidet grænsen til at gøre plads til dansk-muslimske identiteter, hjulpet på vej af oplevelser af accept fra medlemmer af den danske majoritetsbefolkning.

Det samlede billede

Figur 2 opsummerer analysen. De fleste interviewpersoner opfatter grænsen som den fede vinkel længst til venstre. Denne grænse omgiver en stærkt indsnævret definition af, hvad det vil sige at være dansk og ekskluderer alle, som ikke passer på majoritetsstandarderne ved fx ikke at "se dansk ud", ved at bruge blandingssprog (dansk med arabiske udtryk) og ved at være praktiserende muslim. Selv grænseoverskriderne hviler på denne definition af grænsen i deres selvforståelse af, hvad der gør dem danske. Det, som adskiller dem fra den ambivalente position, er, at de er fri fra det blik, som er knyttet til at se anderledes ud, og derfor føler de sig accepteret i en grad, så de kan identificere sig som danske. Således er denne gruppes oplevelse af tilhørs også underlagt "tilhørs politik" i form af eksterne definitioner af "os" og "dem".

Figur 2. Identifikationskategoriernes placering i relation til det danske fællesskab og tilhørende grænseopfattelse

De tre grupper med reservationer i forhold til det danske er placeret med stadig større afstand til grænsen for at illustrere deres forskellige idéer om, hvor tæt de er på det danske fællesskab. Interviewpersonerne i den ambivalente position opfatter deres adfærd som dansk men mangler den sikkerhed, som grænseoverskriderne besidder i kraft af at være fri fra "blikket". Interviewpersonerne med manglende identifikation er et skridt længere fra grænsen, fordi deres behov for en objektiv og klar definition på det danske ikke kan tilfredsstilles, hvilket får dem til at opgive idéen om at kunne bevise overfor "danskerne", at de hører til. Endelig er dis-identifikationspositionen forbundet med en meget konsekvent idé om, at det er umuligt nogensinde at blive dansk, fordi deres iagttagelse af den politiske debat fortæller dem, at de aldrig bliver accepteret som danske.

Figuren viser også, at grænseudviderne flytter grænsen (den stiplede vinkel) så langt ud, at den fanger positionen med manglende identifikation, fordi den redefinerede grænse tillader, at man er praktiserende muslim samtidig med at være dansk. Den væsentlige forskel mellem grænseudviderne og dem, som har reservationer i forhold til at være danske, synes at være positive og meningsfulde relationer til majoritetsmedlemmer, hvilket har hjulpet dem til at få så meget fornemmelse af personlig agens, at de har kunne forhandle om kriterierne for inklusion og eksklusion. Den eneste gruppe, som ikke kan regnes for dansk under den redefinerede grænse, er de, som dis-identificerer sig med det danske, eftersom de aktivt afviser et ønske om at være dansk.

Konklusion

Ambitionen med dette studie var at introducere begrebet grænseopfattelser for at få en bedre forståelse af, hvordan efterkommeres følelse af at høre til i Danmark formes. Analysen viste, at der er udbredt konsensus blandt interviewpersonerne om grænsens kontur, og hvilke eksklusionskriterier der markerer forskellen mellem "os" og "dem". Dette illustrerer grænsens magt som en intersubjektiv ramme, der påvirker individers liv ved at begrænse mulighederne for, hvem og hvad man kan forestille sig at høre til. Kun fire interviewpersoner er lykkedes med at forhandle om grænsens placering, og selv hos dem oplevedes forhindringer for at nå dertil, hvor de kunne begynde at se sig selv som danske.

Eftersom interviewpersonerne er udvalgt på kriterier, som skulle maksimere sandsynligheden for at være mål for grænsedragning, er det ikke overraskende, at analysen tegner et billede af en skarp og uoverskridelig grænse. Den større samfundsmæssige implikation af dette billede er signifikant. Selvom disse unge kender det danske samfund indgående og føler sig mere på plads her end noget andet sted, så oplever mange samtidig, at de ikke er berettigede til at være danske endsige have en mening om, hvad det i det hele taget indebærer. Dette viser sig meget eksplicit i brugen af "indvandrer"-begrebet som en selvbeskrivelse, selvom de ikke er indvandret noget sted fra. At disse unge skriver sig selv ind i en sondring mellem "indvandrere" og "danskere" viser, at de på mange måder ikke forstår sig selv som tættere på at krydse grænsen end deres forældre. Selvom det ligger uden for mit studie at undersøge konsekvenserne af denne symbolske grænseopfattelse for etableringen af sociale grænser mellem efterkommere og etniske danskere, giver den brede konsensus grund til bekymring for sammenhængskraften på tværs af et dansk samfund, som rummer et ikke ubetydeligt mindretal af efterkommere af ikke-vestlige indvandrere. En fare er, at oplevelsen af at stå udenfor det danske fællesskab over tid kan sætte sig igennem som afstandtagen fra det danske – i dette studie afspejlet i dis-iden-

tifikationspositionen. På det individuelle niveau er det tydeligt, at det blandt disse interviewpersoner er forbundet med frustration og sorg ikke at blive accepteret som danske, og på det samfundsmæssige niveau kan konsekvensen altså være større afstand mellem minoritet og majoritet.

Noter

1. Landescorer varierer fra 0,28 (Sverige) til 0,64 (Portugal).
2. Alle navne i analysen er dæknavne for at respektere interviewpersonernes anonymitet.

Supplerende materiale

Supplerende materiale til artiklen findes på www.politica.dk.

Litteratur

- Alba, Richard (2005). Bright vs. blurred boundaries: second-generation assimilation and exclusion in France, Germany, and the United States. *Ethnic and Racial Studies* 28 (1): 20-49.
- Antonsich, Marco (2010). Searching for belonging: An analytical framework. *Geography Compass* 4 (6): 644-659.
- Billig, Michael (1995). *Banal Nationalism*. London: Sage.
- Bochove, Marianne von, Jack Burgers, Amber Geurts, Willem de Koster og Jeroen van der Waal (2015). Questioning ethnic identity: Interviewer effects in research about immigrants' self-definition and feelings of belonging. *Journal of Cross-Cultural Psychology* 46 (5): 652-666.
- Bonikowski, Bart og Paul DiMaggio (2016). Varieties of American popular nationalism. *American Sociological Review* 81 (5): 949-980.
- Christensen, Ann-Dorte og Sune Qvotrup Jensen (2012). *Stemmer fra en bydel*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Gaertner, Samuel L. og John F. Dovidio (2000). *Reducing Intergroup Bias: The Common Ingroup Identity Model*. East Sussex: Psychology Press.
- Hage, Ghassan (1998). *White Nation: Fantasies of white supremacy in a multi-cultural society*. Annadale: Pluto Press.
- Jenkins, Richard (2014). *Social Identity*. Oxon: Routledge.
- Jensen, Kristian, Johanne Helboe Nielsen, Morten Brænder, Per Mouritsen og Tore Vincents Olsen (2010). *Tolerance and Cultural Diversity Discourses in Denmark*. Firenze: European University Institute.
- Kannabiran, Kalpana, Ulrike M. Vieten og Nira Yuval-Davis (2006). Introduction to the special issue, "Boundaries, identities and borders: Exploring the cultural production of belonging". *Patterns of Prejudice* 40 (3): 189-195.

- Lamont, Michéle (1992). *Money, Morals, and Manners: The Culture of the French and American Upper-Middle Class*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lähdesmäki, Tuuli, Tuija Saresma, Kaisa Hiltunen, Saara Jäntti, Nina Sääsکیlahti, Antti Vallius og Kaisa Ahvenjärvi (2016). Fluidity and flexibility of “belonging”: Uses of the concept in contemporary research. *Acta Sociologica* 56 (3): 233-247.
- Mouritsen, Per og Tore Vincents Olsen (2013). Denmark between liberalism and nationalism. *Ethnic and Racial Studies* 36 (4): 691-710.
- Mythen, Gabe, Sandra Walklate og Fatima Khan (2012). ”Why should we have to prove we’re alright?”: Counter-terrorism, risk and partial securities. *Sociology* 47 (2): 383-398.
- Sabiers, Sune Enevoldsen og Mikkel Harboe (2014). *De sociale klasser i Danmark 2012*. København: Arbejderbevægelsens Erhvervsråd.
- Skey, Michael (2013). Why do nations matter? The struggle for belonging and security in an uncertain world. *The British Journal of Sociology* 64 (1): 81-98.
- Satham, Paul og Jean Tillie (2016). Muslims in their European societies of settlement: A comparative agenda for empirical research on socio-cultural integration across countries and groups. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 42 (2): 177-196.
- Wang, Jennifer, Camden Minervino og Sapna Cheryan (2012). Generational differences in vulnerability to identity denial: The role of group identification. *Group Processes & Intergroup Relations* 16 (5): 600-617.
- Wright, Matthew (2011). Policy regimes and normative conceptions of nationalism in mass public opinion. *Comparative Political Studies* 44 (5): 598-624.
- Zolberg, Aristide R. og Long Litt Woon (1999). Why Islam is like Spanish: Cultural incorporation in Europe and the United States. *Politics & Society* 27 (1): 5-38.